
DELIRI I

CREATIVITAT

Ramon Sarró Burbano

El procés delirant sovint converteix una persona senzilla i anodina en un ésser amb capacitats creatives insòlites.

La problemàtica de la psiquiatria es pot comparar amb aquella pintura d'Ingress, *Èdip davant de l'esfinx*. Recordo que Freud tenia al seu despatx una reproducció d'aquella obra, sens dubte pel simbolisme de l'escena. Com se sap, s'inspira en el mite d'Èdip. L'esfinx devorà Èdip si no li respon tres preguntes sobre l'home i el seu destí. Doncs bé, si substituïm Èdip per la figura d'un psiquiatre, crec que això expressa simbòlicament el perill dels qui tractem amb les malalties mentals: podem ser devorats per l'esfinx de la bogeria. De tota manera, aquesta esfinx està relacionada amb el nostre destí i, per això, resoldre l'enigma que ens proposa pot significar un gran progrés.

La meua passió per investigar el fenomen del deliri ja es va iniciar l'últim any de la meua carrera. En aquell temps, el catedràtic de medicina, professor Saforcada, organitzava visites als centres psiquiàtrics de Barcelona, on el cos facultatiu ens presentava els pacients més destacats per la seva productivitat delirant. Es podria assenyalar que en tots ells s'apreciava una ment normal, però associada a una producció delirant desmesurada i incomprendible per a una ment normal, fins i tot per als psiquiatres que els tractaven. Em va semblar que s'havia d'aprofundir en l'estudi dels deliris per tal d'avançar fonamentalment en el camp de la psiquiatria. Considero que la problemàtica dels deliris involucra la psiquiatria. Aquesta concepció cada cop va arrelar més en mi, i les investigacions que he dut a terme en aquest terreny han confirmat les meves expectatives inicials.

ETAPA DE L'HOSPITAL DE LA SANTA CREU

Havent conclòs la meua estada a Viena i tornat a Barcelona, vaig aconseguir un lloc a l'Institut Mental de la Santa Creu, que més endavant es va dir Pi i Molist, nom d'un eminent psiquiatre que en va ser el primer director i, a més, autor del *Proyecto Médico Razonado* per a una nova orientació dels manicomis.

Si l'estada a Viena havia estat el primer període d'iniciació pel que fa a la meua formació científica a nivell internacional, els anys que vaig treballar a l'Institut Mental de la Santa Creu constitueixen el meu segon període d'activitat professional i d'investigació. He de subratllar que, en aquest període, es va manifestar la meua productivitat professional amb tota la seva originalitat. Des del primer moment, em vaig adonar que la preparació rebuda a Viena -que havia estat molt dolorosa per a mi- també contribuiria a orientar els nous camins de la meua activitat. Em trobava en una situació més avantatjosa que no pas a Viena, perquè els pacients parlaven la meua llengua i, per això, eren molt més abordables que els de la capital del Danubi, que molt sovint parlaven formes dialectals. Em vaig trobar amb dos-cents pacients del departament d'homes, on havia estat destinat. Les possibilitats d'observació eren excel·lents, perquè no havien estat sotmesos a xocs. Vaig seleccionar els malalts més productius i, sobretot, em vaig fixar en dos d'ells. Els resultats dels estudis que vaig fer van quedar

reflectits en la meua tesi doctoral *Pensamiento pre-simbólico y existencia mítica en la esquizofrenia*.

La primera impressió, quan em vaig trobar en aquell ambient on havia de transcórrer gran part de la meua vida fins a arribar a catedràtic, va ser d'enlluernament. Vaig sospitar que era el primer que feia descobriments amb aquells pacients que em provocaven admiració, no solament per la seva gran creativitat, sinó també per la coherència del seu llenguatge. Creia realment que m'iniciava en un món nou i desconegut fins aquell moment. Com a suport de la meua impressió he de citar dos exemples: l'extraordinària capacitat de creació que es va manifestar en un dels pacients pel sol fet d'haver aparegut espontàniament una tomaquera en un dels patis del manicomi. Allò es va convertir, per a ell, en tot un símbol: tenia la missió d'unir el cel i la terra i havia de canviar el destí de l'univers en una renovació total que havia de començar precisament a les terres de Catalunya. Un altre dels meus pacients m'assegurava que no solament ell aconseguiria la immortalitat, sinó que en la Nova Era que ell anunciava tot el gènere humà aconseguiria aquella nova condició.

Em va sorprendre granment que després de dos segles d'investigació psiquiàtrica feta per autèntics genis clínics i havent estat tan destacada la història de la psiquiatria, haguessin passat per alt aquella mena de fenòmens delirants que era impossible deixar de percebre.

A causa de la meua passió de bibliòfil, havia col·leccionat els grans

clàssics de la psiquiatria, i em vaig dedicar a repassar-los amb un propòsit comparatiu, Això em va portar a les conclusions següents:

1. Les històries clíniques de malalts delirants, en els tractats i en les monografies psiquiàtriques, eren molt escasses. Resultava sorprenent que no es trobessin casos de delirants en aquells treballs.

2. La raó d'aquella omisió podia trobar-se en el fet que els psiquiatres, en una època determinada, havien considerat els deliris com una mena d'exaltació de les passions de la vida normal.

3. Des d'un punt de vista psicopatològic, els deliris eren considerats com a trastorns del judici, cosa que podia ser vàlida des del criteri de l'home normal, però això formava una barrera per arribar a entendre la peculiaritat del fenomen delirant.

4. El contingut dels deliris defuig les circumstàncies històriques; i d'aquestes, en tot cas, en reflecteix uns aspectes merament accidentals. Per exemple, la referència a determinats descobriments de la tècnica o, en casos minoritaris, la identificació amb determinats personatges; per exemple, aquells que es creuen els delfins de França o bé altres personatges històrics.

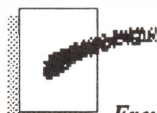
5. Els psiquiatres que publicaven casuístiques eren molt pocs, i entre ells es pot citar Pinel, que va publicar el cas del pacient que es presentava com a Quarta Persona de la Santíssima Trinitat. Va fer referència a una sèrie de pacients amb característiques de tipus messiànic, però no les va comentar extensivament.

Pel que fa a la psiquiatria alemanya, s'ha de destacar que la majoria de les històries clíniques es troben en l'obra d'Ideler, si bé potser les més importants són les de Wernicke. Kraepelin, certament, prenia en consideració allò que deien els pacients, però s'abstenia d'interpretar-ho. És per això que la descripció dels deliris que fa Kraepelin es limita a una enumeració d'incoherències i mai no hi busca un possible sentit ni emprèn cap intent de sistematitzar-los.

És cert que els psiquiatres van crear alguns conceptes en un intent d'abraçar les produccions delirants sota epígrafs generals, i això era un camí excel·lent si s'hi hagués aprofundit més en lloc d'haver-se acontentat a etiquetar-les. En aquest sentit, els conceptes que s'han de destacar són el de megalomania i el de deliri persecutori. El terme més utilitzat, fins a Esquirol i Cotard, va ser el de megalomania.

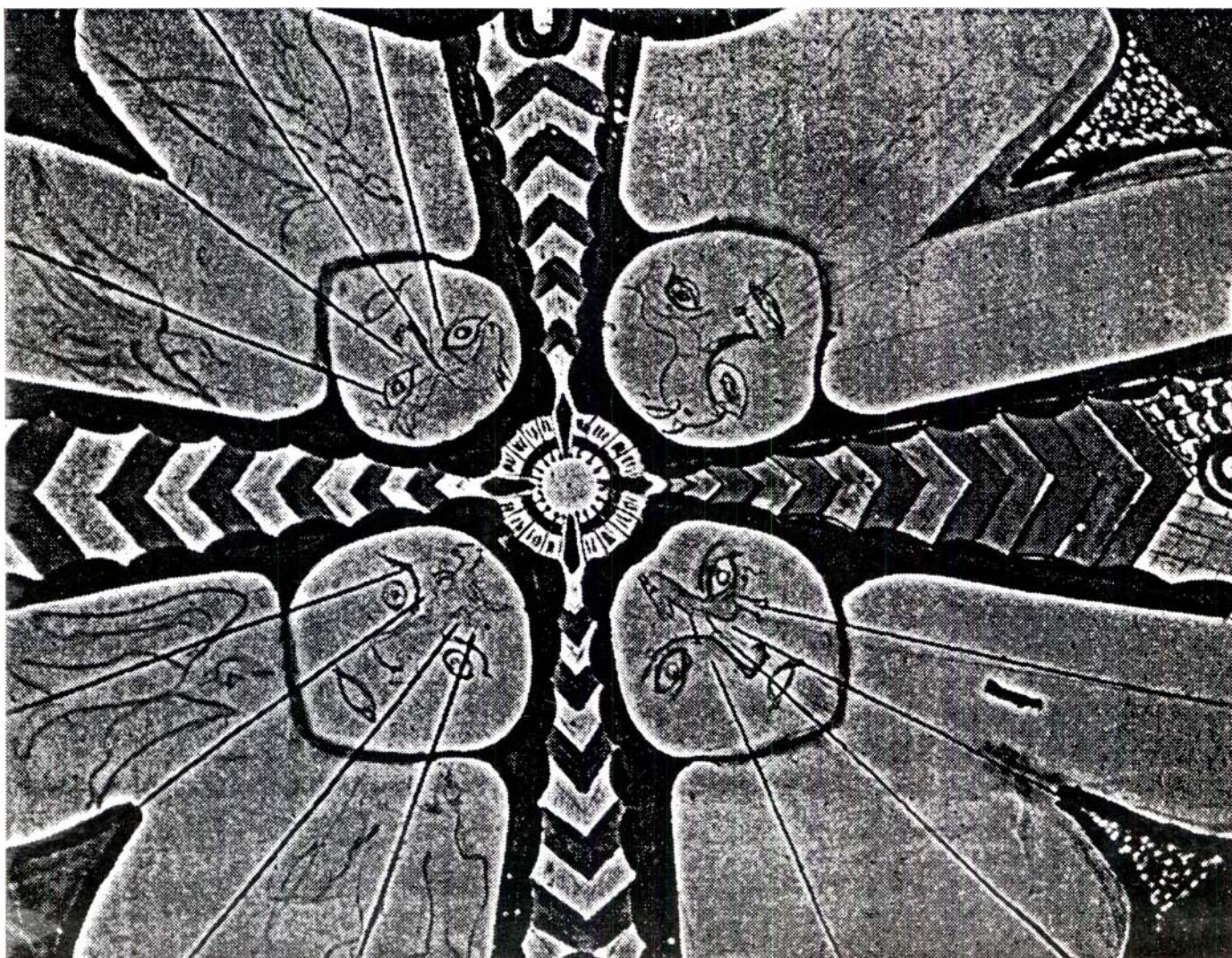
Em vaig convèncer que el destí m'havia convertit en un investigador solitari. L'amplificació de les meves anàlisis va veure's afavorida per una circumstància especial: van aparèixer pacients procedents del Manicomi de Jesús, de Palma de Mallorca. Un d'ells es va manifestar com un creador genial, i algunes de les peces que s'admiraven en

la meua col·lecció iconogràfica són d'una força expressiva extraordinària, talment com les manifestacions estatuariques dels pobles primitius. Uns altres pacients procedien de l'Institut Pere Mata, de Reus, que ben bé podien ser considerats grans artistes del món dels deliris.

Freud va recórrer a un personatge de la mitologia, Èdip, per designar un dels complexos que, segons sostenia, afecten de manera notable el desenvolupament de la psique infantil. Més d'un filòsof ha vist en aquesta imatge l'actitud de l'home que es planteja la magna qüestió del sentit de l'existència.

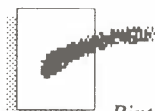

LA CREATIVITAT DELS DELIRANTS

Van començar a aparèixer a l'estranger monografies i publicacions de caràcter general sobre pacients creadors d'obres d'art. Ens limitarem a citar Morgenthaler i Prinzhorn. Els investigadors actuals porten a terme una tasca molt meritòria, encara que sembla que s'interessen més pels aspectes formals que no pas pels temes dels deliris. Les publicacions més importants que avui dia tenim a l'abast són magnífics àlbums d'imatges de la bogeria; sens dubte, el més important és el de Prinzhorn. En aquests casos queda ben palès que la productivitat delirant i al·lucinatòria dels pacients no ha estat inhibida pels psicofàrmacs, com malauradament s'acostuma a fer avui dia massa sovint. L'interès dels psiquiatres amatents a les manifestacions artístiques peca en massa ocasions d'una certa unilateralitat, això

se'm va fer patent en visitar la famosa pinacoteca de Heidelberg d'art psicopatològic. Quan vaig interessar-me per les històries clíniques dels autors em van comunicar que havien estat tornades als centres psiquiàtrics d'on procedien.

El meu primer objectiu va ser recollir suficients materials clínics per establir una síntesi interpretativa. Vaig poder observar que en molts casos hi havia expressions artístiques molt interessants. Tot això em va portar a establir una teoria general dels temes dels endeliris diagnosticats habitualment com a esquizofrènics, per bé que personalment prefereixo anomenar-los ontofrènics, perquè realment o tendencialment, ens proporcionen imatges de la visió de ser-en-el-món del pacient. Vaig seguir el mètode fenomenològic basat en la descripció eidètica o de formes, que no s'ha de confondre amb el psicoanalític, que és hermenèutic.

Pintura d'un pacient delirant, de la col·lecció psicopatològica del professor Sarró. Representa la volta del cel amb uns personatges que amb la força de la mirada regeixen els esdeveniments còsmics.

ELS DELIRIS COM A FORMES DE VIDA MÍTICA

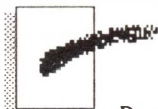
Vaig considerar que el material clínic que havia recopilat era prou representatiu per formular una teoria general dels deliris, i que per això havia d'inspirar-me en els trets individuals, però generalitzables, dels pacients de qui havien col·leccionat històries clíniques.

La teoria que vaig concebre es basava en les formes de vida mítica que ens manifestaven en el món dels deliris.

Em van impressionar les analogies que es podien observar amb les produccions mítiques dels pobles primitius, que encara avui dia poblaven algunes zones del planeta.

La mitologia és diversa en cada grup ètnic, però és present a tot arreu. És per això que l'*Homo sapiens*, l'animal racional, se'n manifesta també com a creador de mites. Aquests mites són eternals, és a dir, el temps gairebé no els altera i sempre van acompanyats de ritus, cosa que és absolutament excepcional en els delirants. Els mites dels primitius tenen caràcter col·lectiu i els que més sovintegen són els que es refereixen a la creació del món o de la

tribu per uns avantpassats que pertanyien a un regne sobrehumà o bé al regne animal. Els mites dels delirants ofereixen aspectes diferents, no solament per l'absència de ritus, sinó perquè són creacions individuals, encara

Descripció gràfico-textual d'un pacient víctima d'unes curioses "psicomàquines" que afecten la seva personalitat. Semblen un antecedent dels plats voladors i de les influències que, segons alguns afirmen, poden exercir els extraterrestres.

que pel contingut aspirin a la universalitat. En tot cas, el mateix subjecte és qui els fa conèixer i qui se'n converteix en el millor expositor.

Una altra característica que acostuma les creacions dels primitius i les dels delirants, si bé de cap manera no tractem d'identificar aquestes dues mentalitats, és aquella que es refereix a l'actitud davant la mort. Tant Lévy Bruhl com Lévi-Strauss assenyalen que la consciència de la mort definitiva és menys freqüent en els primitius que entre els civilitzats. A més, els primers adopten una actitud molt especial envers els avantpassats com si hi mantinguessin una relació directa. En determinades ocasions celebren festes en què consideren que aquells hi assisteixen. A vegades fins i tot els dediquen culte. En totes aquestes circumstàncies, la mort no apareix com una situació límit i definitiva com s'esdevé entre la gent civilitzada. Un altre tret comú, en alguns casos, és que el delirant, com també s'esdevé entre els homes primitius, se sent molt unit amb la naturalesa, en un grau molt més alt que no pas l'home civilitzat. Tant els delirants com els homes primitius poden considerar que tenen, com a avantpassat, un animal. De vegades, el subjecte delirant diu que en una existència anterior havia estat un animal. Per exemple, un pacient nostre, afectat per un deliri genealògic, explicava que abans d'haver assolit la condició humana, havia recorregut successivament gairebé totes les espècies del regne animal.

En termes generals, es pot afirmar que l'analogia existeix, però no pot sobrevalorar-se, atès que els temes delirants presenten característiques específiques que exposarem a continuació i que són aspectes diferents dels temes de les mitologies de les religions universals o dels pobles primitius.

CARACTERÍSTIQUES DE LA PRODUCCIÓ DEL PACIENT DELIRANT

D'acord amb el material que hem investigat, podem establir que les característiques de la producció delirant s'expressen en els temes que s'exposen a continuació:

(Segunda Pagina)

(Globo Cepelin.)

Telescopio.

Fuego o vibrador del cuerpo de la persona.

Ráfaga eléctrica.

Veta eléctrica.

Persona en tierra en el monte...

Simulacro...

El Globo Cepelin en la Atmosfera y la persona en tierra abajo en el monte.

Las vetas eléctricas las lanzan por el interior del Telescopio. a través del tubo de cristal y llegan hasta la tierra.

Estas vetas eléctricas solo son visibles con ese Telescopio de infinidad de aumentos y de refracción de los objetivos hasta el mismo...

SEGUNDA EXPLICACION

Aquí vemos el Globo Cepelin en la Atmosfera con toda la instalación metida en su interior. Simulo que el aparato está en la Atmosfera a treinta Kilómetros de altura y invisible a los ojos de la persona que se halla abajo en el monte. En este momento es el que ocupa el Telescopio quiere localizar a una persona que se halla en la calle o en el monte y quiere atacarle, a to o queda en sus manos el soplete en brida que lanza varias vetas eléctricas a la vez; le da varias pasadas por el cuerpo a la persona y le descompone el cuerpo produciendole un gran malestar que le dura de quitar se le unas quince dias. En este momento la persona afectada se siente enferma sin saber de qué por que no está enterada que existe este peligroso y espeluznoso invento. Si el Público supiese como yo que este invento existe, toda persona que se sintiese enferma maliciaría y mandaría protestas a Franco.

El que ocupa el Telescopio ve el objetivo próximo a él, en sus miradas ve el objetivo aumentado mil veces mayor, y las vibraciones o vetas eléctricas solo son visibles con ese Telescopio de muchísimos aumentos.

También hago saber que desde el Globo a treinta Kilómetros de altura pueden comunicar hasta la calle a la cabeza de una persona por medio de una veta eléctrica que la enviamos hacia abajo por ella.

No quiero explicar esto como es por que esto solo lo puede creer el que lo ha experimentado por habersele explicado los mismos ocupantes de él solo a paratos y haberlo probado en presencia propia y en presencia de ellos...

El pacient -sempre ens referim a un subjecte que no ha estat sotmès a un tractament farmacològic que hagi afectat la seva capacitat creadora o bé a un pacient en qui aquest tractament ha fracassat- tendeix a unes concepcions d'atanàsia gairebé generalitzada a tot el gènere humà. Aquesta característica, la més important des d'un punt de vista d'una antropologia, expressa la pèrdua de la consciència de finitud absoluta, és a dir, de la mort. Els pacients arriben a negar la mort no tan sols per a ells en concret, sinó, com ja hem assenyalat, per a tot el gènere humà.

Recordarem aquí aquell passatge de Heidegger, quan comenta Kant, on diu que si l'home perdés la consciència de finitud, deixaria de ser *Homo sapiens*. Aquest tret és prou significatiu, amb altres que anirem assenyalant, per subratllar la diferència ontològica entre l'home normal i l'home delirant amb consciència atànica. Com veurem, hi ha altres trets, però aquest, per ell mateix, és prou rellevant per capir una de les singularitats del dement. Exposem aquest criteri amb la confiança que altres investigadors puguin confirmar-lo, com nosaltres hem pogut fer analitzant els materials que tenim a l'abast. Per a nosaltres, és evident que el pacient ontofrènic no es presenta com un *Homo sapiens*, sinó amb unes característiques molt especials que permeten d'incloure'l en una nova categoria, la d'*Homo demens*. Per tant, es pot parlar d'una antropologia vàlida per a l'*Homo sapiens*, però no pot ser generalitzada per incloure-hi l'*Homo demens*. Aquest viu un ser-en-el-món propi. De tota manera, no s'han de sobrevalorar aquestes diferències. Els límits entre l'*Homo sapiens* i l'*Homo demens* no queden esborrats.

Una altra nota que convé destacar és la tendència a una absoluta fraternitat. S'arriba a negar la possibilitat de guerres i fins i tot de tensions entre els membres d'una humanitat regenerada. En aquest cas, quedaria eliminada tota mena de competició, encara que fos de tipus científic. Per tant, tota relació dialèctica, lluita de classes o competició de qualsevol gènere queda exclosa.

Totes les produccions delirants presenten un punt de vista ptolemaic exagerat: el centre del món és allà on el

pacient resideix. Per exemple, preguntant a un pacient on és el centre del món, aquest respon que es troba a Oviedo, mentre que un altre ens dirà que és al Vendrell i el de més enllà arribarà a sostenir que tota la història universal, molt especialment la bíblica i la de l'imperi romà, s'ha produït en terres catalanes, cosa que el subjecte demostrarà per mitjà d'etimologies fantàsiques.

En quart lloc, el pacient crea símbols de qualsevol objecte, i aquest queda així carregat de significació transcendent i pot oferir revelacions ben singulars. Així s'esdevé amb la piloteta amb què juga la filla d'una malalta. De vegades és la signatura del malalt la que adquireix aquest valor de revelació o bé l'esmentada tomaquera que acomplia les funcions d'*axis mundi*. En tots aquests casos, no ens trobem amb símbols d'una creença religiosa, sinó amb una mena de revelacions que fan referència al destí de tota la humanitat en l'univers.

Finalment, es manifesten interpretacions de caire cosmogònic. Per exemple, es diu que les estrelles del firmament han sortit de la Terra. En determinades circumstàncies, aquestes interpretacions es poden comparar amb les cosmogonies mitològiques. En diversos casos, les concepcions adquireixen un caire especulatiu com si fossin filosofies; en altres ocasions, manifesten un caràcter altament poètic.

Arribat en aquest punt, s'imposa fer referència a Heidegger quan ens parla d'una quaternitat inspirada en Hölderlin: els regnes de la terra, del cel, dels mortals i dels immortals. Si la comparem amb els productes especulatius dels nostres delirants, la diferència que hi trobem és que aquests tendeixen a excloure el regne dels mortals. La seva passió d'immortalitat els fa convertir la quaternitat en una tríade.

ASPECTES DEL "HOMO DEMENS"

És cert que en el món dels deliris, a més dels trets generals que es manifesten com a invariants, es donen aspectes molt específics i singularitzats que ens marquen un context particular d'observació i d'interpretació.

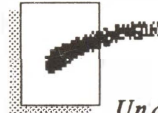
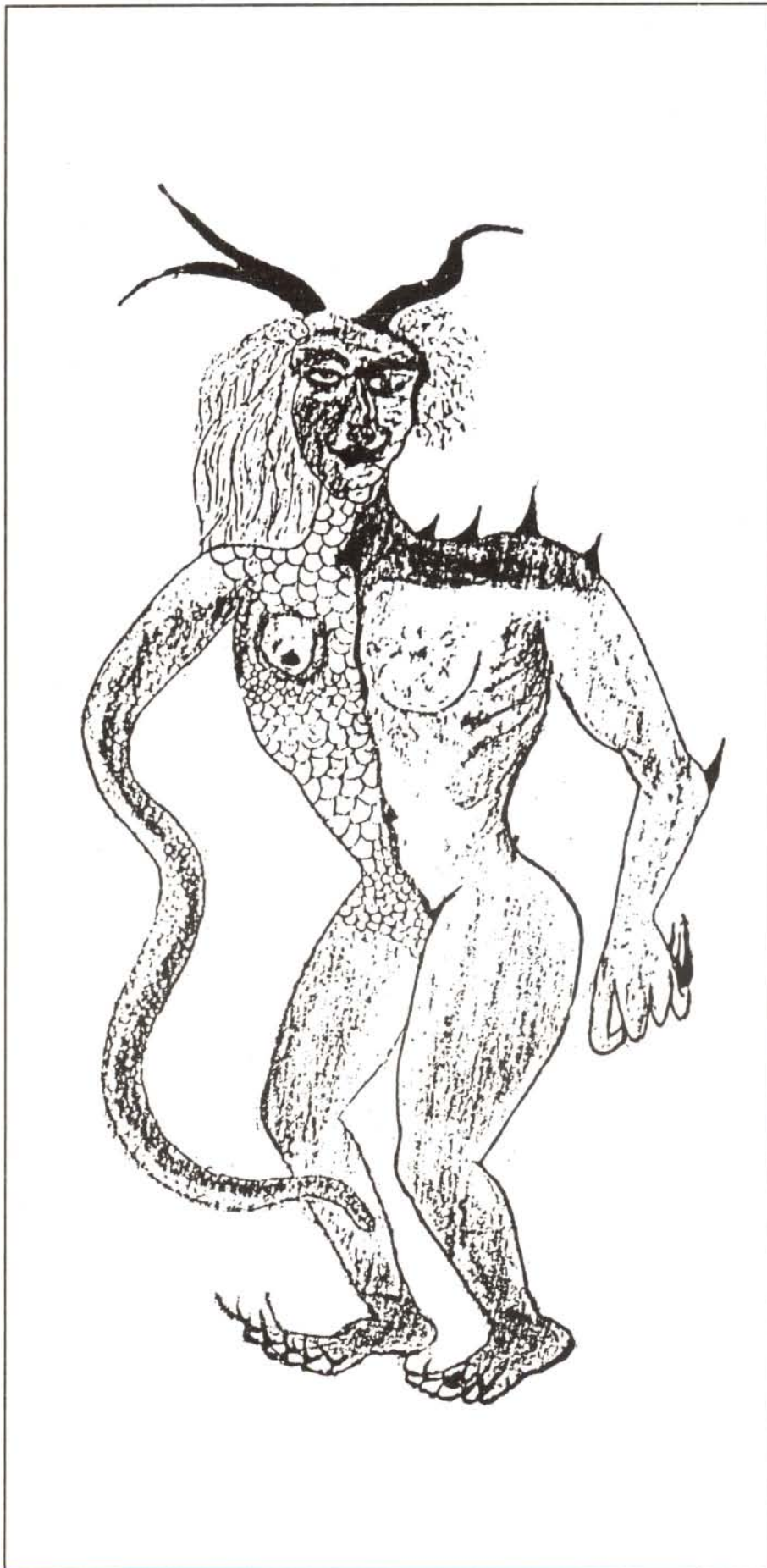
Els trets més destacats de l'*Homo demens* són els que exposem a continuació que, com es veurà, estan relacionats amb les característiques de la seva producció:

El delirant és un ésser cosmogònic, és a dir, es troba relacionat amb la creació del món o s'identifica amb el creador d'aquest. Hi ha ocasions en què la creació es repeteix al llarg de diferents períodes, com trobem en algunes mitologies de l'Índia.

El delirant experimenta la vivència de la fi del món, cosa que ja va cridar l'atenció de Freud i li va fer pensar que això podia ser la clau per arribar a la comprensió de l'esquizofrènia. L'home normal pot sentir l'angoixa del límit inevitable, però aquest sentiment no es pot confondre amb la vivència de la fi del món. En tot cas, es podria buscar alguna analogia amb el concepte de melancònia de Cotard, que s'inclou també en la categoria dels deliris.

El delirant presenta la facultat de crear símbols propis que no es poden comparar amb relacions simbòliques d'altra mena, tant de tipus religiós com filosòfic o artístic.

El delirant ens parla de la mort reversible, que ve a ser una atànica de caràcter transitori: és morir i néixer molts cops. El delirant aboleix la història i la pròpia biografia. Des del moment en què el malalt delira, no solament inicia una nova fase de la seva existència, sinó que comença una vida desconnectada de l'anterior. Això no vol dir que el pacient hagi oblidat la història. A vegades tenen un coneixement i un sentit especial de la dimensió històrico-temporal; passa que no queda integrada en el conjunt del deliri o bé adquireix una nova significació. Vam tenir un pacient, potser un dels més productius, que considerava que la història havia quedat abolida. Quan ens vam interessar específicament per aquest aspecte i li vam fer preguntes sobre els fets passats, el nostre home es va limitar a fer referència al nou món descobert per Colom i al naixement de Crist. Ens va dir en català que allò va ser un "petit miracle". L'única significació temporal que generalment es pot trobar en aquesta mena de pacients és, en tot cas, la d'haver viscut en altres formes d'existència, tant animals com vegetals.

Un dels pacients del professor Sarró es va especialitzar a reproduir una galeria de monstres. Aquesta pintura representa un ésser androgin d'aspecte diabòlic. Convé recordar les funcions ambivalents d'aquesta figura en diferents mitologies, tema que Mircea Eliade ha estudiat en un dels seus treballs.

En el camp dels deliris la fraternitat humana no és una manifestació positiva, sinó una simplificació gegantesca de les complexitats intersubjectives; la imatge del centre del món és una simplificació de l'especialitat humana normal; passa igualment amb l'abolició de la història a què ens hem referit; i pel que fa als símbols, són certament creacions interessants, però referides a la realitat peculiar del deliri.

PÈRDUA DEL PASSAT I DEL FUTUR

Els pensadors existencialistes han subratllat un dels trets fonamentals de l'existència humana: la temporalitat. Heidegger ens ha deixat pàgines memorables en aquest sentit. Binswanger, com a representant d'una psiquiatria existencial, conjuntament amb el seu amic, el filòsof Szilasi, va aplicar l'anàlisi de la temporalitat a l'estudi de la melancònia. Per la nostra part, la "lectura" de les imatges dels nostres pacients ens va revelar que en ells el temps s'havia transformat en un etern present. En el deliri es perd tant el passat com el futur. Tant el subjecte com l'univers queden immobilitzats.

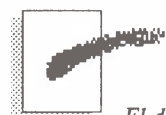
L'ANÀLISI ONTOTEMÀTICA

Creiem que cal efectuar una anàlisi dels temes delirants de tal manera que ens revelin l'ontologia de l'*Homo demens*. Aquest serà un camp autònom de les ciències de l'home en el sentit més ampli. Aquesta coincidència que acabem d'assenyalar és significativa. La dualitat que es va revelar en el si de la

psiquiatria des del començament plantejant-se la doble interpretació dels fenòmens com a somàtics o psíquics, pot veure's avui reproduïda en la doble orientació dels neuròlegs, per una banda, i els fenomenòlegs o, més ben dit, els ontofenomenòlegs per l'altra, entre els quals inclouríem Sigmund Freud com un gloriós precedent. La diferència subsisteix.

Si la psiquiatria vol ser fidel a ella mateixa i a les realitats clíniques, haurà de tenir en compte, aplicant-les i contrastant-les, les aportacions dels grans pensadors del nostre temps a l'antropologia i a la condició singularíssima de l'ésser humà com a realitat definida per un ser-en-el-món peculiar. Mètodes com la descripció fenomenològica de Husserl, que es limiten a descriure els

El darrer illot de la civilització, pintura d'un alienat de la col·lecció Congrès Mondial de Psychiatrie. Solament en queda un illot espacial; però la tragèdia encara no ha acabat, perquè un drac i uns ocells amenaçadors es preparen per atacar-ne les restes. De tota manera no hi falta l'heroi amb un trident i una estrella de llum màgica. L'ànima, amb vestit de núvia, contempla l'escena. La ciència, amb els seus raigs mortífers, no sembla aliena a la destrucció còsmica. El missatge delirant queda emmarcat en un context mític.

fenòmens com a formes singulars, específiques, havent posat entre parèntesis totes les concepcions prèvies que poden enterbolir la interpretació eidètica, poden constituir valuoses aportacions interdisciplinàries. Abans de conèixer l'obra de Husserl, havíem arribat, per la nostra part, a un estudi del món delirant que reclamava un instrument mental d'aquelles característiques. Un cop més queda ben palesa la importància de coordinar les informacions de diferents camps per aproximar-se a l'enigma de la realitat humana. ■

Ramon Sarró Burbano
és Catedràtic emèrit de Psiquiatria de la
Universitat de Barcelona.